

Moving beyond Regulatory Compliance: Building Institutional Support for Ethical Reflection in Research

מעבר לציות רגולטורי: בנית תמיכה מוסדית
ברפלקציה אתית במחקר¹

גרי אלן ומרק ישראל³ Gary Allen² and Mark Israel³

Abstract

Review arrangements that are rule-based and focus on enforcing compliance do not belong in educational institutions. Where national regulations exist, social researchers have had only a little success in shaping the roll-out of guidelines, codes and statements that almost always start from a model of research that is alien to much of the social sciences. Even where national arrangements have started to engage with social scientists, we have found some local review processes have been even less responsive. We argue that there is some possibility of working to change the ways institutions approach research ethics. We want to move the focus from regulatory compliance towards supporting the ethical conduct of research. However, this requires a shift in the way we see the roles of different stakeholders, alterations in patterns of communication between researchers and ethics review processes, the development of far more sophisticated resource materials, and greater attention to curriculum and pedagogy so that a new generation of researchers and staff seek partnership rather than conflict.

תקציר

הסדרי הסיקור של אתיקה במחקר, המתבססים על כללים ומתמקדים באכיפת ציות לכללים, אינם מתאימים למוסדות חינוך. במדינות בהן קיימות תקנות לאומיות, חוקרי מדעי החברה הצליחו אך במעט בעיצוב ובהשפעה על התכנון של ההנחיות והקודים. הנחיות וקודים, שכמעט תמיד נובעים ממודל מחקר שהוא זר לחלק ניכר ממדעי החברה. גם כאשר הסדרים ברמה לאומית החלו לשתף פעולה עם חוקרי מדעי החברה, מצאנו כמה תהליכי סיקור מקומיים שהיו רגישים פחות לצורך הני"ל. אנו טוענים, כי קיימת אפשרות לשנות את הדרך, שבה המוסדות מטפלים באתיקה המחקרית. אנחנו רוצים לשנות את הדגש מציות רגולטורי, לתמיכה בעידוד התנהגות אתית של חוקרים. עם זאת, תהליך זה דורש שינויים באופן שבו אנו

1

Earlier versions of minor parts of this chapter were published in Israel (2015) and Israel (2017). This article is adapted and translated from a chapter published as Allen, G. and Israel, M. (in press, 2018) Moving beyond Regulatory Compliance: Building Institutional Support for Ethical Reflection in Research. In Iphofen, R. and Tolich, M. (eds) *The SAGE Handbook of Qualitative Research Ethics*. London: Sage. pp.276-288. It appears with the permission of Sage Publications

גירסה מוקדמת יותר של חלקים קטנים מהפרק הני"ל פורסמו ב (Israel, 2015) ו (Israel, 2017) המאמר הנוכחי עובד ותורגם לעברית מפרק שנכתב ע"י גרי אלן ומרק ישראל בספר שעומד להופיע השנה בהוצאת SAGE (in press, 2018) Moving beyond Regulatory Compliance: Building Institutional Support for Ethical Reflection in Research. In Iphofen, R. and Tolich, M. (eds) *The SAGE Handbook of Qualitative Research Ethics*. London: Sage. pp.276-288. הפרק המתורגם מפורסם ב"רבעון לחקר ארגונים וניהול משאבי אנוש" באישור הוצאת SAGE.

² A senior consultant with Australasian Human Research Ethics Consultancy Services (AHRECS) and a senior policy officer (Research Ethics and Integrity) at Griffith University.

³ A senior consultant with Australasian Human Research Ethics Consultancy Services (AHRECS) and adjunct professor at Flinders University and the University of Western Australia.

תופסים את התפקידים של בעלי עניין שונים ובדפוס התקשורת בין החוקרים לוועדות האתיקה במחקר. השינוי דורש גם פיתוח חומרי עזר מתוחכמים הרבה יותר, ומתן תשומת לב רבה יותר לתכניות הלימודים ולפדגוגיה, כך שדור חדש של חוקרים וחברי סגל יחפשו שותפות ולא קונפליקט.

מבוא

היקף המחקרים הדורשים, כיום, התייחסות למאפיינים האתיים של המחקר, כוללים מגוון רחב של מערכי מחקר, שיטות, דיסציפלינות ותתי-תחומים, כולל מחקר איכותני במדעי החברה, מדעי הרוח והאמנויות היצירתיות. בחינת המרכיבים האתיים מתייחסת גם למחקרים, שנכלל בהם מידע אישי מזהה לגבי המשתתפים, ומתרחבת גם לדיסציפלינות כמדעי המחשב והביופיסיקה, שרק לעתים נדירות התייחסו לכך, שבמחקרים המתבצעים במסגרתם נכללים גם בני אדם. לרוע המזל, כל נחמה, שאנו עשויים לחוש בהרחבת הסיקור (review) של תחומי המחקר בבני אדם, עשויה להתערער כתוצאה מהבדלים תרבותיים בפרקטיקות קיימות ובדרישות הרגולטוריות. השורשים של רוב הסדרי הסיקור מבוססים על המחקר הביו-רפואי ועל הנחות, שעשויות להיות רלוונטיות למחקר ביו-רפואי כמותי, אך הוכיחו שהן מועילות במידה פחותה למרבית תחומי המחקר האחרים. לפער זה ברלוונטיות יש שתי תוצאות צפויות: הוועדות המקומיות לאתיקה במחקר מנסות ליישם סטנדרטים ביו-רפואיים ומפרטי דרישות באופן שאינו מתאים לכל תחומי המחקר (Israel, 2018); החלטות בסיקור מחקר מחוץ למדעי הבריאות יכולות להיות אידיוסיוניקרטיות ובלתי עקביות בין גופי סיקור שונים, או אפילו בתוך אותו גוף סיקור לאורך זמן (de Jong et al., 2012; Stark, 2012; Allen et al., 2015; Tolich and Smith, 2015; Vadeboncoeur et al., 2016). מצב זה מציג את מה שיכול להראות כאתגר שלא ניתן לעמוד בו: אם הסדרי הסיקור הלאומיים לגבי אתיקה במחקר עלולים להיות בעלי מעשיות מוגבלת למדי מחוץ למחקר ביו-רפואי, עולה השאלה: מה ניתן לעשות כדי להגדיל את הערך, השקיפות והעקביות של הסדרי ועדות האתיקה המקומיות? הפתרון אינו טמון בהגדרת מערך מקיף יותר של כללים. אפילו בהתייחסויות למישור האתיקה ברמה הלאומית, שהותאמו על מנת לעמוד בצרכים של מדעי החברה, קיימים ליקויים. ואכן, יתכן שהצעד הראשון טמון, אולי, בעצם ההכרה בעובדה, שקיימים ליקויים תפיסתיים במנטליות של "ספר כללים".

המחקר במדעי החברה יכול להיות מגוון, מורכב, נזיל ובלתי צפוי. מסמכים, המדגישים כללי פעולה לסיקור, עלולים לגרום לאקלים קונפליקטואלי שגורם לטינה, הימנעות, ומצגי שווא, ומעודד את החוקרים להעברת האחריות על התוכן האתי של הפרויקט שלהם לגוף הסוקר – ועדת האתיקה (Israel et al., 2016). כללים מנחים עלולים גם להוות גורם, המניע חוקרים מכוונתם להתמודד עם בעיות חברתיות חשובות, ולהטות את סדר היום המחקרי לכיוון של גישות בעלות סיכוי רב יותר לקבל אישור אתי מהוועדות. אנו טוענים, שאסטרטגיה טובה יותר היא, להימנע מגישה, המבוססת על כללים מחייבים ומתמקדת באכיפה וציות. במקום זאת, צריכים הסדרי האתיקה במחקר להתמקד בהתנהגות אתית של החוקרים, והמטרה העיקרית שלהם צריכה להיות תמיכה בפרקטיקה רפלקטיבית של המחקר. בפרק זה נדון במרכיבי גישה זו, ונבחן כיצד יכולים מוסדות מחקר להגדיר מחדש את הסדרי האתיקה המחקרית שלהם. גישה זו לא רק מאפשרת שימוש בר-קיימא נכון יותר של משאבים מוסדיים, היא יכולה לתת מענה לאקלים הקונפליקטואלי, המתקיים לעיתים קרובות בין חוקרים לחברי ועדות אתיקה במחקר, ובסופו של דבר לנהל בצורה יעילה יותר את הסיכון המוסדי (Israel et al., 2016).

אתגור קודים לאומיים

ישראל (Israel, 2015) בחן סדרות של דפוסים רגולציה במחקר מדעי החברה. הוא מצא כי במדינות רבות, האסטרטגיות לסיקור אתי התפתחו בתגובה למצבים של רשלנות ביו-רפואית ויושמו למחקרים במדעי החברה. מדינות רבות אימצו קודים ברמה לאומית, הצהרות או הנחיות, שנקבעו כחוקים בין אם על ידי גופים ממשלתיים מרכזיים ובין אם ע"י ארגוני מחקר. במסגרת אסטרטגיות אלה:

...דיונים לגבי אתיקה במחקר, התקיימו ונוהלו בעיקר בחלקו הצפוני של כדור הארץ והם נשענו בעיקר על גישות אתיות אוניברסליות ותפיסות לגבי עליונות הפרט; הותירו מחוץ לשיח מערכות אמונה אחרות; והתעלמו מהתנסויות קולוניאליות וניאו-קולוניאליות. (Israel, 2015, p. 46)

לכן, אין זה מפתיע, שחוקרי מדעי החברה ברחבי העולם ביקרו את הגישה הנ"ל. קיימות דוגמאות לכך באוסטרליה (Israel et al, 2016), ברזיל (Guerrero and Bosi, 2015), קנדה (Bell, 2016; Gontcharov, 2011; van den Hoonaard, 2011; Tolich & Smith, 2015), ניו זילנד (Posel & Ross, 2014), בריטניה (Dingwall, 2012, Hammersley, 2009) וארצות הברית (Schrag, 2010). בחלק מתחומי החקיקה נעשו ניסיונות לכלול את המומחיות, הצרכים והתובנות של חוקרי מדעי החברה בתהליך יצירת ההנחיות הלאומיות. לתהליך זה היו הצלחות מעטות. בחינה של תהליכי הרגולציה בקנדה, אוסטרליה, ובריטניה מצביעה על כך, כי במקרים רבים מצאו את עצמם חוקרי מדעי החברה פועלים כנגד הרגולציה הלאומית, שהתבססה על שיח מחקר, המפגין הבנה מוגבלת של מתודולוגיות המחקר של מדעי החברה. בקנדה, הצהרת המדיניות של מועצת השלושה (*Tri-Council Policy Statement*) בשנת 1998 לא הייתה אמורה לכפות נקודת מבט משמעתית אחידה על אחרים (Tri-Council, 1998, p. 1.2). על כל פנים, הועדה המיוחדת לאתיקה של מדעי החברה והרוח בקנדה (Social Sciences and Humanities Research Ethics) (Special Working Committee, Canada; SSHWC), שהוקמה על-ידי פנל הייעוץ הבין מוסדי לאתיקה במחקר, דיווחה כי מועצת השלושה (TCPS) לא הגיבה כראוי לטווח גישות המחקר שמאפיינות את המחקרים במדעי החברה וההתנהגות. מאוחר יותר תיאר זאת ויל ואן דן הונארד (Will van den Hoonaard), יושב ראש הוועדה:

"הפסקה פרדיגמטית בת ארבע עשרה שנים בחיי ה-TCPS, אפשרה לוועדות לבדיקת האתיקה להתבונן בחשדנות במחקרים איכותניים" (2011, p.1.2). הוועדה, שהוקמה מחדש (Tri-Council, 2010), היוותה שיפור ניכר והציעה תקווה למדענים ברחבי העולם. הוועדה הראתה כי באותם מקומות שבהם הרגולטורים גילו נכונות להתייעץ וללמוד מחוקרי מדעי החברה, יכלו להתרחש שינויים חיוביים. יחד עם זאת, חלק מהשינויים ב-TCPS 2 היו סימבוליים יותר מאשר בסיסיים, בהגדרתם את הפרקטיקות במדעי החברה כחריגות, שקיים צורך להצדיק אותן ביחס למודל הפוזיטיביסטי הסטנדרטי. באוסטרליה, צמחה הרגולציה הלאומית מנקודת מוצא ביו-רפואית, שהובלה ע"י המועצה הלאומית לבריאות ומחקר רפואי (NHMRC). הדרישות הוטלו ללא ניסיון רב להתייעץ או לשאת ולתת עם חוקרי מדעי החברה. עם זאת, בשנת 2004, ה-NHMRC הזמינה חוקרים ממדעי החברה לתרום לעריכה מחדש של ההנחיות.

ההצהרה הלאומית לשנת 2007 על ההתנהגות האתית במחקרים העוסקים בבני אדם (National Health and Medical Research Council, 2007) סיפקה לחוקרי מדעי החברה כלים נוספים לקרוא תיגר על ועדת האתיקה של המחקר בבני אדם, עקב גילויי חוסר הבנה של המחקר האיכותני. כתוצאה מכך, היו מעט חוקרים ממדעי החברה, שהסתפקו בהגדרה המצומצמת לגבי מהותו של המשתתף במחקר (participant research), שמשמעותה אישור מפורש של מנגנונים חלופיים לקבלה ותיעוד של הסכמה מדעת והכרה בנסיבות מסוימות בערכו של המחקר הסמוי. עם זאת, חוקרי מדעי החברה רבים עדיין התמודדו עם 'קווים מנחים לאומיים ותהליכי ביקורת מקומיים, אשר לעתים קרובות הציגו הבנה מועטה של נוהגים ומסורות של מדעי החברה' (Israel et al., 2016, p. 310).

בריטניה נטשה את המודלים האוסטרלי והקנדי באמצעות כתיבת הנחיות לאומיות ספציפיות למדעי החברה. המועצה למחקר כלכלי וחברתי (ESRC) פרסמה את מסגרת המחקר האתי *Research Ethics Framework* (REF) בשנת 2005 ואת המסגרת לאתיקה מחקרית *Framework for Research Ethics* (FRE) בשנת 2010. ההנחיות הנ"ל זיהו פרקטיקות טובות לכלל המחקר במדעי החברה. ה-REF טען ל: שימור ההשתייכות הדיסציפלינרית של חוקרים; הדגשת האחריות והרפלקסיביות האתית שלהם; וחיפוש

אחר מסגרת מעמיקה ועקבית לבחינת ההיבט האתי במדעי החברה. עם זאת, ה- REF זכה לביקורת על הצגת דרישות, העוסקות יותר בהתייחסות לסיכון של המוסדות ולמוניטין שלהם מאשר לטיפוח תרבות מחקר אתית (Dingwall, 2012; Hammersley, 2009; Hedgecoe, 2016). ה- REF 2015 ציינה את מחויבותה של ה- ESRC לתהליך של סיקור אתי סדיר באמצעות התייעצות עם קהילת המחקר ובעלי העניין, על מנת להבטיח תקנים אתיים, המשקפים שינוי בסדר היום המדעי וההתפתחויות במדיניות (Economic and Social Research Council, 2015, p. 1). גרסת 2015 הגדירה גם עקרונות מפתח ודרישות מינימום, אך שמה דגש רב יותר על הצורך, שחוקרים יקבלו על עצמם את האחריות על השיקולים האתיים בעת ביצוע המחקר, ויתחשבו בסוגיות אתיות לאורך כל מחזור החיים של המחקר. מתוך תחושה של חוסר התקדמות ביצירת סביבה רגולטורית רגישה למדעי החברה, נפגשו בקנדה 30 אקדמאים מצפון אמריקה, אירופה, ברזיל ואוסטרליה. לאחר המפגש ניסחנו את הצהרת ניו ברונסוויק (New Brunswick Declaration), שהוצגה במאמרם של ואן דן הונרד והמילטון (van den Hoonaard and Hamilton, 2016). ההצהרה הנ"ל הביאה לידי ביטוי נושאים רבים, עליהם נאבקו חוקרי מדעי החברה, ביניהם: "יעידוד מגוון אמצעים לקידום התנהגות אתית של מגוון רחב של הצדדים הנוגעים בדבר" (סעיף 4); "יעידוד רגולטורים ומנהלים לטפח תרבות רגולטורית המעניקה לחוקרים את אותה רמת כבוד שיש להציע למשתתפים במחקר" (סעיף 5); והצורך "להתחייב לניתוח ביקורתי מתמשך של תקנות אתיות מתוקנות וחדשות" (סעיף 7) - עבור רבים מהמשתתפים במפגש, הצהרה זו ייצגה תפיסת "עסקים כרגיל".

ההצהרה הנ"ל נועדה לתמוך בדיאלוג בונה בין קבוצות, המעוניינות לטפח מחקר אתי ונהלי רגולציה מתאימים. בפרט, קיווינו לספק תמיכה בינלאומית לחוקרים, המבקשים להשפיע על נוהלי הרגולציה במוסדות שלהם ועל תהליכי החקיקה. בהתייחסו לדיכוי הדמיון האתי על ידי שילוב של רגולציה לאומית וועדות ביקורת שמרניות, תיאר גונצ'רוב (Gontcharov, 2013) את ההכרזה כ"מציעה את האפשרות להתמנה מחדש של השיח על עקרונות השליטה האתית במחקר האקדמי" (עמ' 156). בין השנים 2015 ל-2017 השתתפנו שנינו בשינוי חלקים מההצהרה האוסטרלית הלאומית. לקבוצת העבודה הייתה, במקור, האחריות לשינוי הסעיפים הקשורים למחקר איכותני, אך אחריות זו הורחבה בכדי לדון באלמנטים של מחקר אנושי על פני מגוון מתודולוגיות, דיסציפלינות ושיטות. שיקול חשוב עבור קבוצה זו היה להבטיח, כי ההנחיות יספקו עצות מועילות לגבי עבודה מוכוונת משתתף במכלול הרחב של מדעי החברה, מדעי הרוח ואומנויות. תהליך זה, של תיקון קו מנחה לאומי, אינו פשוט כלל ועיקר, ואינו יכול לכלול את כל מערכי המחקר, הדיסציפלינות והשיטות השונות. כל מסגרת הנחיות לאומית, שתוצע, עלולה להיות מוגבלת על ידי גורמי תכן (design). כאשר התיקון נעשה בהדרגתיות סעיף אחר סעיף, קיים צורך להבטיח את העקביות של החומרים החדשים המתוספים למסמך עם שאר חלקי המסמך. קיימת בעיה מעשית בהגדרה של הסדרים לאומיים, והיא, שהכללת דוגמאות להמחשה בטקסט יכולה להתפרש באופן שגוי ע"י אנשי האדמיניסטרציה והחוקרים ולגרום להתמקדות רק על הדוגמה המוצגת או, גרוע מכך, לרמוז שזו הדרך היחידה המקובלת להבנת מתודולוגיית מחקר מסוימת. בהינתן, שפירוט כל המצבים האפשריים הרלוונטיים להנחיות הינו בלתי אפשרי - או לפחות בעייתי במידה רבה - הרי המשמעות היא, שאין צורך להציג דוגמאות מעשיות בהסדרים לאומיים.

הצהרת ניו ברונסוויק חייבה את החותמים "לחפש לקדם את היצירה החברתית של קהילות אתיות מתמחות" (סעיף 6), ול "הדגשת דוגמאות ותהליכי סקירה אתית חדשניים" (סעיף 7). בהמשך הפרק אנחנו מבקשים להימנע מביקורת על הרגולציה, ולהתמקד בבחינת האפשרויות כיצד אפשר לתמוך ולקדם פרקטיקה אתית ורפלקטיבית בין החוקרים.

קידום פרקטיקה רפלקטיבית

נקודת המוצא שלנו היא, שהיעד המרכזי של הסדרי אתיקה במחקר של מוסד מחקר הוא לטפח התנהגות אתית. אם המוסדות מתכוונים לכך ברצינות, הם צריכים לסייע ולתמוך בפרקטיקה רפלקטיבית בין החוקרים שלהם. חשיבותה של הפרקטיקה הרפלקטיבית מבוססת, במקצועות רבים (Schön, 1983), בהתייחס להקשר החינוכי שלה. בוד ועמיתיו (Boud et al, 1985) טענו, כי "רפלקציה היא פעילות אנושית חשובה שבה אנשים משחזרים את ניסיונם, חושבים עליו, דשים בו ומעריכים אותו. העיבוד של ההתנסות באופן שכזה היא החשובה ביותר בתהליך הלמידה" (Boud et al, 1985, p.19). מוסדות מחקר מצליחים עודדו תהליכי רפלקציה בטיפוח תרבות המחקר שלהם (Hanover, 2014). אנו טוענים, כי האסטרטגיות המתוארות בספרות, העוסקת בהתנסויות רפלקטיביות, צריכות לעצב גם את הדרך בה מוסד כלשהוא ניגש לטפח אתיקה במחקר העוסק בבני אדם. הבסיס לגישה שכזו הוא, שהאתגרים האתיים והשאלות המתעוררות במחקר בבני אדם, מספקים לעיתים רחוקות תשובה אחת, שתהיה נכונה לכל פרויקט מחקרי. המאפיינים הספציפיים של הדיסציפלינה, המתודולוגיה, שאלת המחקר ונושא המחקר, המאגר הפוטנציאלי של המשתתפים, וגורמי הקשר כגון מיקום המחקר וניסיון החוקר, מחייבים גישה שמבחינה בין הניואנסים השונים, המאפיינים כל אחד מהמחקרים. נוכח מורכבות שכזו, ההתעקשות המוסדית על כללים בלתי גמישים מחזקת בעצם את האקלים הקונפליקטואלי בין החוקרים לבין חברי ועדת האתיקה (Israel et al., 2016), ומעודדת את החוקרים להעברת האחריות שלהם לגבי נושא האתיקה. עידוד הפרקטיקה של הגישה הרפלקטיבית מעודדת את המוסד לעבור מרוטינות ותהליכים אדמיניסטרטיביים לעבר שימוש במשאבים ובתהליכים, שמטרתם לעודד ולתמוך בדמיון האתי של החוקרים, ובאותה מידה גם בחברי ועדות האתיקה במחקר ובצוות המקצועי של פונקציות המחקר במוסדות השונים.

מוסדות רבים רואים בהתמקדות בוועדות סיקור אתיקה של מחקרים, הדרך "הקלה" בהפעלת כללי האתיקה ובהבטחת קיום הכללים הללו. עם זאת, התמקדות על תהליכי סיקור תשיג את התוצאה ההפוכה, שכן היא עלולה לחזק את המסר, כי סיקור האתיקה המחקרית נוגע בעיקר לעמידה בכללים חיצוניים מסתוריים, שאינם קשורים כלל לתהליך של ביצוע מחקר איכותי. קיימות דוגמאות רבות ל"סיפורי קרבות" של חוקרים, המזהים תהליכי עבודה דלים בקרב ועדות אתיקה למחקר. נערכו גם מספר מחקרים לגבי ההתכתבויות בין ועדות אתיקה לחוקרי בריאות. דיקסון וודס (Dixon-Woods et al., 2007) לדוגמא, בחנו 141 מכתבים, שנכתבו ע"י ועדות אתיקה למחקר, שנמצאים במסד הנתונים של האתיקה המחקרית (Research Ethics Database), שמנהל המשרד המרכזי לוועדות אתיקה למחקר בבריטניה. המחברים הגיעו למסקנה, שמכתבים אלה הגדירו את הפרקטיקה האתית באופן סמכותי. בעשותם כך, "התמלילים של ההתכתבויות הללו מחזקים את הריטואל של יחסי עותר מול סמכות בין הפונים לבין הוועדות" (עמ' 799). יש מעט ניתוחים שיטתיים של האופן בו ועדות מקיימות אינטראקציה עם חוקרי מדעי החברה, ואנו נוהרים מהכללת יתר לגבי האינטראקציה בין המוסדות לבין לסמכויות החקיקה. במחקר קנדי קטן, בחן ואן דן הונארד (van den Hoonaard, 2011) חמישה מכתבים מוועדות אתיקה לחוקרים, שפנו אליהן. הוא עקב אחר האופן שבו הצליחו נציגי אותן ועדות אתיקה לייצר "מספר אינסופי של שאלות פתוחות עם כל הגשה חוזרת של אותה בקשה" (עמ' 190). מכתבים אלה אימצו נימה רשמית, סמכותית ולעיתים מטילת אימה. מקור הסמכות - בין אם במונחים של עקרונות אתיים או קווים מנחים מוגדרים - זוהה, רק לעתים נדירות, באופן גלוי וברור. בנוסף לכך, בקשות הוועדה לפונים לכתיבה בהירה יותר נכשלו לעיתים קרובות בניסוח בלתי בהיר וברור, שמגדיר מה מצופה מהחוקרים לעשות: "דבר זה יכול לגרום לתסכול גובר בשני הצדדים. ועדות האתיקה מתכוונות באמת לקבל הבהרות, אבל לחוקר אין כל מושג איזו הבהרה מבקשת ועדת האתיקה" (הונארד עמ' 194).

אי-יכולתם של חוקרים להבין את דרכי הפעולה של הוועדות, וחוסר רצונם לבטוח בוועדות האתיקה למחקר, יכולים להחריף בשל האופן בו פועלות הוועדות (Fitzgerald and Yule, 2004, Gillam, 2004,)

(Tolich et al., 2015). וועדות "סגורות" הרואות כל תקשורת פנימית כחסויה, מתכתבות עם חוקרים באמצעות מכתבים רשמיים מנוסחים בניסוחים אפרסונליים, כדי לשמר את התייעוד של תהליך ההתכתבות, ולהתייחס לחוקרים כבלתי מהימנים, ונטות להתמקד בציות. לעומת זאת, פיציגרלד ויול (Fitzgerald & Yule, 2004) טענו, שוועדות "פתוחות", שהשתמשו במודל פתוח ושקוף של קבלת החלטות, נוטות יותר לתמוך במעורבות אמיתית בשאלות אתיות. בסופו של דבר, שימת הדגש על הכנת בקשות "טובות" לבדיקת אתיקה של מחקר היא קרוב לוודאי טעות, משום שתשומת הלב לממדים האתיים של הפרויקט צריכה להתחיל מהשלבים המוקדמים ביותר של תכנון הפרויקט (הרבה לפני שהפרויקט מוגש לבדיקה) ולהמשיך באמצעות ניהול ובקרה על העבודה, ניתוח של הנתונים, הפצת התוצאות ומעבר לכך.

מהאמור לעיל עולה, כי גישה מאוזנת יותר לאתיקה של מחקר בבני אדם צריכה להתמקד במידה רבה יותר בהשקעה בהתפתחות מקצועית של החוקרים מאשר בהתמקדות על מערכות סיקור של אתיקה במחקר. גישה יעילה לפיתוח מקצועי אמורה להתמקד באתגרים אתיים פרקטיים ובגילויי חקירת אסטרטגיות שימושיות. תיאור הדרך כיצד להצדיק גישות חלופיות תהיה רלוונטית מקצועית לקהל החוקרים. בפועל, המשמעות היא שמומלץ לעבוד עם קבוצות קטנות יותר של חוקרים אשר חולקים גישות דיסציפלינריות או מתודולוגיות דומות. כמו כן, אנו ממליצים על פיתוח דרכי הוראה שיש להשקיע בפיתוחן מחשבה רבה יותר, פיתוח חומרי עזר ובניית רשת שיתופית של חוקרים, סוקרים, עובדי הדרג המנהלי ומנהלי רשויות מחקר.

רשת שיתופית

מוסדות מחקר צריכים למקם את פעילות האתיקה במחקר במסגרת תרבות מחקר רחבה יותר, המכירה בערכה של מנהיגות מבוזרת. מנהיגות כזו יכולה לצמוח מהאצלת סמכות ואחריות מצמרת ההיררכיה המוסדית, ומצמיחת פעילויות אוטונומיות של חוקרים המפתחים את פרקטיקות המחקר שלהם (Bolden et al., 2009; Gosling et al., 2009). במודל שכזה, האתיקה המחקרית הופכת לאחריות מרכזית של כל המעורבים במחקר, מאמץ משותף של חוקרים, סוקרים, מנהלים ויועצים, במקום להסתגר מאחורי מנהלי מחקר ומומחים. חוקרים וחברי ועדות אתיקה צריכים לעבוד אחד עם השני ולא אחד נגד השני. המידע על דרישות רגולטוריות ודרכי עבודה עם וועדות האתיקה צריך להיות משותף מעבר למשרדי רשויות המחקר וחברי הוועדות, לרוחב כל קהיליית החוקרים. תהליך הסיקור צריך להיות מסוגל לקבל ולהבין את המשוב הניתן ע"י החוקרים. החוקרים זקוקים למקורות של עצות מעשיות ולא שיפוטיות, כך שהם יוכלו להרגיש בטוחים בהעלאת שאלות, דאגות ובעיות. פיתוח מקצועי צריך להיות מוצע על ידי אנשים שיש כבוד כלפיהם לרוחב מוסדות שונים ואשר קולקטיבית, יכולים לסייע לחוקרים, השייכים למגוון דיסציפלינות ומתודולוגיות. המוסדות יכולים לנסות לענות על הצרכים הללו באמצעות מינוי אנשים, שינהלו וישרתו את ועדות אתיקה כשהם מצוידים במיומנויות תקשורת ויכולת לעודד שיתוף פעולה בין אנשים. מוסדות אחדים אינם רואים עוד את חברי ועדות האתיקה בגדר מנהלנים, ומגייסים לתפקיד אנשים בעלי רקע בפיתוח קהילתי, בהוראה או בעלי רקע מחקרי. משך הזמן, שתהליך זה עשוי להתנהל, צריך להיות מוגדר בתיאורי התפקיד ובהסדרי עומס בעבודה.

אנו ממליצים (וגם מציגים) את השימוש ברשת של חוקרים מנוסים, שיכולים לספק ייעוץ עמיתים (ראו גם Iphofen, 2011), להעביר סדנאות, ולקדם תקשורת בונה בתחומי הדיסציפלינות, שבהן הם עוסקים. יועצי אתיקה במחקר מהווים מקור לחינוך ומתן יעוץ הן לגבי התנהגות אתית מומלצת והן לגבי ציות רגולטורי לתלמידי תארים מתקדמים ולמנחים שלהם, לחוקרים בתחילת דרכם ולחוקרים נוספים בתחומים האקדמיים שלהם. הרשת מייצגת תפיסה מבוזרת לגבי הבעלות על מומחיות אתית כתכנון מערכי מחקר, בקרה ובחינת איכות, ולא מציגה רק את תחומי פעילותם של מנהלני המחקר ושל ועדות האתיקה במחקר של המוסדות. יועצי אתיקה במחקר מציעים גישה לאתיקה במחקר במסגרתה יתמקדו החוקרים בפרקטיקה

רפלקטיבית, ומסייעים לוועדות האתיקה למחקר בבני אדם במומחיות ספציפית המבוססת על ידע בדיסציפלינות מקצועיות, ובכך משפרים את התקשורת בין מגישי הבקשות, המנהלנים, וחברי הוועדות (Israel et al., 2016, p. 304). רשת פעילה של יועצים יכולה לשפר את איכות הבקשות לסיקור אתיקה במחקר, לפעול כנגד תסכולים ועיכובים בסיקורים, ולשפר את האקלים בין חוקרים, חברי ועדות אתיקה במחקר ורשויות המחקר. על המוסדות למנות את חברי הוועדות באופן פורמאלי, לסייע בהתפתחותם המקצועית, לתת להם ייעוץ, ומשאבים באמצעות רשויות המחקר, ולסייע ולעודד תקשורת ותמיכה הדדית. בבריטניה לדוגמה, מציעים מספר גופים מקצועיים אפשרויות שכאלה לחבריהם; הדוגמאות כוללות את האגודה למחקר חברתי - Social Research Association, האגודה הפסיכולוגית הבריטית - British Psychological Society והאגודה הבריטית לקרימינולוגיה - Society of Criminology, כל אלו מספקים הדרכה של מומחים (Iphofen, 2016).

מקורות וחומרי עזר

רוב הגופים הלאומיים, האחראים ליושרה ולאתיקה של מחקר בבני אדם, מציעים מעט מאוד משאבים לחוקרים או לסוקרים. גם אותם גופים, שמציעים הדרכה, נוטים להתמקד יותר בנושאים תפעוליים וטכניים. אותם גופים מתייחסים לחוקים ונהלים ספציפיים, למרות שההנחיות אמורות לשמש חוקרים שמעורבים גם במחקרים רב לאומיים. מארזי תבניות ההסכמה, שפורסמו על ידי מחלקת הבריאות ושירותי אנוש בארה"ב United States Department of Health and Human Services וטופס בקשה לאישור מחקר בבני אדם Human Research Ethics Application, שפורסם על ידי המועצה הלאומית למחקר רפואי האוסטרלי (Australian National Health and Medical Research Council) הן שתי דוגמאות. חומרי עזר רבים, שפורסמו על ידי מוסדות יחידים, לובשים גם הם אופי פרוצדורלי, או שנועדו לסייע רק במעט יותר בהגשת בקשות "טובות" לסיקור אתי של המחקר. למרבה הצער, דוגמאות אלו מחזקות את התפיסה, כי הסדרים אתיים בתחום המחקר בבני אדם הם ביורוקרטיים מטבעם, או שהם עוסקים רק באכיפה, וכי בפעילות בנושא האתיקה במחקר עוסק רק צוות רשות המחקר ומומחים טכניים. קורסים והכשרות יכולים להתברר, כרק מעט יותר מאשר כלים לניהול סיכונים מוסדיים. כמה חוקרים במדעי החברה, בעלי אוריינטציה אמריקאית, העלו ביקורת נוקבת על החומרים בהם נעשה שימוש, וכינו אותם חומרי ה'מק-אתיקה' 'McEthics' (Freyd, 2011) בקורס, שאורגן על ידי "היוזמה להדרכה המוסדית המשותפת (CITI), Collaborative Institutional Training Initiative, במיוחד כאשר הקורס התבסס על פרדיגמות המחקר הביו-רפואי. למרות זאת, מוסדות חינוך מובילים בארה"ב, כמו אוניברסיטת קולומביה, דורשים מחוקריהם להשלים אחת לשלוש שנים את קורסי ה-CITI. יושב ראש המשותף של המרכז להיסטוריה של אתיקה בבריאות הציבור באוניברסיטת קולומביה גינה את תכנית CITI בשימוע ציבורי:

"אני חייב לומר לך, שזוהי החוויה המעליבה ביותר לשבת מול מסך, להוריד טקסט ולאחר מכן סדרה של שאלות שיש להן רק תשובה אחת נכונה, ואם אלוהים אוסר עליך לחשוב שיכולה להיות עמימות או אי ודאות, נאמר לך שהתשובה שגויה... יש משהו שגוי כאשר אנשים רואים את כל התהליך, לא כמו משהו שהם מרגישים גאים בו, אלא כמשהו שהם חווים... שנתפס במידה מסוימת כמטופש ושגורם להם להרגיש טיפשיים..." (Beyer, 2011)

משאבים, שנועדו להניע ולתמוך בחשיבה אתית של החוקרים ו / או לספק הצעות כיצד החוקר עשוי להצדיק גישה חדשה או חדשנית, הם הרבה פחות נפוצים. 'חומרי העזר הכתובים' ומסמכי ההנחיה וההכוונה המוסדיים, הקשורים לטפסים ותהליכים העוסקים במחקר בבני אדם, צריכים להפנות את החוקרים למשאבים רלוונטיים. אנו טוענים, שחומרי עזר שכאלו צריכים להבהיר לחוקרים, הפונים ולחברי ועדות האתיקה, כי יש לקבל בברכה גישות חדשניות למחקר ולעודד אותן. החומרים הללו אמורים לספק הצעות, כלים ומידע בכדי לסייע לחוקר להצדיק ולהסביר את גישתו לאתגר האתי הניצב בפניו. בשעה שגישה

כזו יכולה להציע מרחב רב יותר לחוקרים, יש להדגיש כי קיימת כאן מחויבות הדדית - החוקרים צריכים לשקול בהירות את הסוגיות המאפיינות את הפרויקט הספציפי, והם לא יכולים ליישם באופן פשטני את "הכלל" המוגדר. במהלך השנים האחרונות פיתחנו מגוון של חומרים, כדי לתמוך בפרקטיקה רפלקטיבית. גארי אלן (Gary Allen) הפיק עבור הסקטור האוניברסיטאי האוסטרלי, את 'המדריך לאתיקה למחקר אוניברסיטאי' - *University Research Ethics Manual* (המבוסס על המדריך לאתיקה של אוניברסיטת גריפית), אשר הוסמך לשימוש על ידי 13 מוסדות נוספים ומספק עצות מעשיות בהתייחס למאגר משתתפים פוטנציאלי במחקר (כגון ילדים וצעירים), למערכי מחקר (כגון מחקר מתווך באמצעות מחשב), אתגרים ספציפיים (לדוגמא: גילוי של התנהגות בלתי חוקית) ועניינים ביצועיים (לדוגמא: התכן האתי של מחקרי הערכה). בשנת 2014, חברים בצוות שרותי הייעוץ לאתיקה של מחקר בבני אדם באוסטרליה *Australasian AHRECS Human Research Ethics Consultancy Services*, הוזמנו, על ידי המשרד ללמידה והוראה של ממשלת אוסטרליה⁴, שתקצב את הפרויקט, לפתח משאבים זמינים וחופשיים בעבור חוקרים וחברי ועדות אתיקה (Allen et al, 2016). לנציבות האירופאית יש מגוון רחב של תכניות, המממנות מחקר וחדשנות לרוחב דיסציפלינות ומוסדות חקיקה שונים, שעשויים להיות בעלי ניסיון מוגבל בניסוח תפיסותיהם לאתיקה של מחקר במדעי החברה. ההנהלה הכללית של הנציבות למחקר וחדשנות *The Commission's Directorate-General for Research and Innovation* כתבה קיום מנחים עבור חוקרים במדעי החברה, כולל מאמרים ספציפיים על מחקר אתנוגרפי, הסתייעות ביועצי אתיקה, שימוש כפול בנתונים וחקר מהגרים (לדוגמא, Iphofen, 2013; European Commission, 2010).

המועצה האירופאית למחקר (ERC) ניסתה גם היא להציג שקיפות בתהליכי האיתור, הסיקור והבקרה של סוגיות אתיות ולשפר את איכות התובנות של החוקרים (לדוגמא, European Commission, 2013) וארגנה סדנת אתיקה בתחום המחקר של מדעי החברה בבריסל ב-2015. חלק מהפעילויות, שאורגנו על-ידי סוכנויות אירופיות, זכו לביקורת בשהתייחסו לזיהוי נושאים ספציפיים במדעי החברה ותגובה להם, לקושי באיתור חלק מחומרי ההדרכה, ולפחות אחד מראשי המושבים של פאנל סוקרים הזהיר מפני הנטייה של קבוצות של סוקרים להיגרר לעבודה עפ"י נהלים דלים (Iphofen, 2016). יחד עם זאת, יש להעריך את הכוונה לספק הנחיה והדרכה לחוקרים. בהינתן עומס העבודה הכבד, שדווח על ידי כמה ועדות אתיקה למחקר באוניברסיטאות, אין זה מפתיע שראשי הוועדות, רשויות המחקרוכל אלה, המעורבים בניהול סיקור אתיקה במחקר, שואפים להימנע מסיקורים קשים, תלונות של חוקרים, או תלונות רשמיות לגבי התכן או ההתנהלות של פרויקט, שמגיעות מכיוונם של משתתפי המחקרים (Motil et al., 2004). יחד עם זאת, אפשר להתייחס למשוב ולתלונות כהזדמנות מועילה לשיפור הפרקטיקה. תהליך הבחינה והזיכוכ של פריטים וחומרים המבוססים על משובים, הבאים מהשטח, יכולים לשפר את מידת הרלוונטיות והתועלת של אותם חומרים, להגביר את תחושת הבעלות והתמיכה ולהשביע את רצונם של המתלוננים, כי תלונותיהם נבחנו ברצינות והביאו לתיקונים הנדרשים. לדוגמא, סיקור האתיקה המחקרית של פרויקט מוצע, הכולל תכן או תפיסה בלתי מוכרים, יכולה להיות מאד לא נוחה עבור חברי ועדות האתיקה, ולהיות כרוכה בחילופי התכתבויות רבות בין חברי הוועדות לבין התומכים באותן גישות. כתוצאה, להביא לתהליך שימשך זמן רב יותר ממה שאורכת סקירה שגרתית. בסופו של דבר סקירה קשה כזו עלולה להיראות כמנוגדת לאינטואיציה, וכחסרת תועלת בהוספת שלב נוסף בהתכתבות בין הועדה לחוקר. אבל יש ערך אמיתי בבקשת משוב מצדם של חברי ועדות האתיקה ורשויות המחקר לגבי הדרך בה ניתן לשפר את תהליך הסיקור ואת חומרי העזר בעבור חוקרים, המתכננים פרויקטים דומים בעתיד. כמו כן, יש ערך רב בבקשת רשות מצידה של ועדת האתיקה ורשות המחקר להשתמש באותו פרויקט כדוגמא בתהליך ההכשרה של חברי ועדות אתיקה

⁴ גוף שמשתייך למחלקה לחינוך והדרכה של חבר המדינות

מחקרית, יועצי אתיקה וחוקרים. צעד נוסף זה יכול להבהיר, כי תהליך הסיקור היה קשה יותר וארך זמן רב יותר מהרגיל וכי יש כוונה עבור הסוקרים ללמוד מהתהליך ולשפר את תהליך הסיקור בהתאם.

הוראת אתיקה בחקר מדעי החברה

קל יותר לחשוב על הטמעת גישה חדשה לאתיקה המחקרית, אם המצטרפים לתרבות המחקר, המדגישה אותה, יעברו תהליך הטמעה תרבותית לחשיבה על נושא האתיקה. הספרות העוסקת בהוראת האתיקה במחקר במדעי החברה היא עדיין דלה. פון אונגר (Von Unger, 2016) טוענת, כי נחוצים שלושה שינויי כיוון מהחשיבה הסטריליות של ערכות ההדרכה הקיימות: קוראת להסתמכות על למידה חוויתית, ללמידת נושא האתיקה במחקר בהקשר מתודולוגי, ובהכרה בעובדה, שיכולות להיות מספר תגובות אפשריות למצבי אי ודאות אתית.

במהלך העשור האחרון פיתחנו את ספרייה קטנה של אירועים היפותטיים, המתארים סיפורי מחקר במדעי החברה ובקשנו הערות לגבי אותם האירועים מחוקרים מנוסים⁵ (Israel and Hay, 2006; Allen et al., 2016). מטרתנו הייתה להעביר את הפרקטיקה האתית מההדרכה לתהליך חינוכי. בקשנו לשנות את מוקד תרגילי בניית היכולת מהתמקדות בבקשה, המוגשת לוועדה לעבר סיוע לחוקרים בזיהוי סוגיות אתיות, פיתוח מיומנויות אנליטיות, מתן כבוד לנקודות המבט של האחר, נטילת אחריות אישית על קבלת החלטות ולניהול מו"מ עם גופי הרגולציה (Hay and Israel, 2005). חלק מהיוזמות, היותר מעניינות שאותן פגשנו, אפשרו להציג מספר נקודות מבט על הנושא. בארה"ב, במרכז לשיתוף פעולה עבור קליפורניה שוויונית California Center for Collaborative Research for an Equitable California (CCREC) של אוניברסיטת קליפורניה, מפתחים ספר אירועים, אשר ניתן להשתמש בו בהוראה. הספר מכיל תסריטי אירועים, המייצגים את האינטראקציות, שעשויות להתרחש במחקר, המבוסס על שיתוף פעולה קהילתי מוכוון צדק חברתי (Baloy et al., 2016). אמנם התסריטים שנכתבו הם בדויים, אך הם מתבססים על נתונים, שנאספו באמצעות ראיונות עם חוקרים ושותפים בקהילה.

באוסטרליה, אנו יכולים להצביע על מודול מקוון להוראת האתיקה של אוניברסיטת מקאורי Macquarie University שפותח על ידי ליסה וין (Lisa Wynn) ועמיתיה. בניגוד ל-CITI, "אין כאן אפשרויות בחירה מרובת תשובות, אלא הצגה יחידה של אתגר אתי שחוקר יכול להתמודד אתו באופן סביר" (Schrag, 2009). המודול של Macquarie הזמין לכל מתאר שורה של סוגיות אתיות שאיתם מתמודדים חוקרי מדעי החברה, והעוסקים במחקר אתנוגרפי בפרט:

"כשהתחלתי את הפרויקט הזה, עלה במוחי הרעיון, כי מאז שאני כותבת עבור קהל סטודנטים לתואר ראשון, נוקקתי לספק ייעוץ קונקרטי ופתרונות חד משמעיים. ככל שחקרתי את נושא האתיקה וכתבתי עליו, הבנתי שלא רק שמשימה זו היא בלתי אפשרית, אלא שמדובר בהגדרת מטרה אינטלקטואלית עקרה. במקום זאת, מה שעשיתי בסופו של דבר מצביע על עד כמה אתיקה במחקר שנויה במחלוקת, הן בתוך הדיסציפלינות והן לרוחבן... אפילו כאשר תיארתי מחלוקות וחוסר הסכמה, כל סוגיה וחקר אירוע, שהצגתי היו הרבה יותר מסובכים ממה שיכולתי להציג... באמצעות מודול הדרכה קצר, אפילו אם יכולתי להיות שביעת רצון שכיסיתי את הנושאים האלה ביסודיות ועם תשומת לב מספקת למורכבויות האתיות העולות מהם, לעולם לא הייתי מצליחה להגיע לכך שגם אחרים יהיו מסופקים" (Wynn, 2009).

קיימות כמובן גם דוגמאות אחרות. "המשאבים עבור חינוך לאתיקה במחקר" *The Resources for Research Ethics Education* בחסות אוניברסיטת קליפורניה, סן דייגו, ו"המשאבים להוראת אתיקה

⁵ These can be found at <http://www.ahrecs.com/resources>

במחקר "Resources for Teaching Research Ethics", שהופקו על ידי מרכז Poynter באוניברסיטת אינדיאנה, פיתחו אירועים במטרה לאפשר לתרגל בדיון קבוצתי את תהליך קבלת ההחלטות האתית ולהימנע מלהגיע למטרה סופית אחת נכונה (Pimple, 2007).

ניהול השינוי

רוב האנשים מגלים אכפתיות ומשקיעים באתיקה. גישות מוסדיות לאתיקה של מחקר בבני אדם נבנות לעתים קרובות לאורך מספר שנים. הן יכולות להיות פרי עבודתם של מתנדבים ומומחים מחויבים לנושא, וכך להתבסס על פרקטיקה הלכה למעשה. זהו ללא ספק אחד היתרונות של מחקר האתיקה המחקרית בהשוואה לתחומים אחרים של בקרה על מחקר. אבל, הוא יכול גם להציג חולשה משמעותית, כאשר מוסד מבקש לתקן או לפחות לשקול לבצע שינויים משמעותיים בגישה שלו לעניינים כגון סיקור אתיקה במחקר. הסיבה לכך היא כי אותה גאווה מקצועית, אנרגיה ומחויבות להסדרי המוסד, המאפשרות לוועדות לאתיקה במחקר ולרשויות המחקר להתמודד עם היקף העבודה המאסיבי, יכולה לגרום לבירוקרטיה להתנגד לשינוי. זה יכול להיות נכון במיוחד אם סדר היום לשינוי נתפס על ידי ועדת האתיקה או רשות המחקר, כביקורת משתמעת על המערכת הנוכחית או על שיטות העבודה, שהיו נהוגות קודם לכן. ראינו ניסיונות לרפורמה של סיקור האתיקה במחקר שנכשלו מסיבות, שאנו מאמינים, שקל יחסית להימנע מהן. טעויות נפוצות וחמורות כוללות: חיפוש תרופת קסם, על ידי התמקדות יתר בטכנולוגיות מידע או במרכיבים ניהוליים טכניים; התמקדות רק בחלק מהבעיה, בשל הכישלון לטפל בשינוי בכללותו; תקצוב חסר של הון אנושי, המתעלם מהצורך למנות, להדריך ולתמוך ברשת יועצי אתיקה במחקר; ואיבוד הון חברתי כתוצאה מהתעלמות ממועדי היישום שהוחלט עליהם. כתוצאה מכך, כל עידון או שינוי של הסדרים מוסדיים של אתיקה במחקר צריכים להיות מטופלים כמשימת שינוי ארגוני. ללא רצון להיכנס לעומק לספרות, העוסקת בניהול השינוי, אנו יכולים להצביע על המודל של קוטר (Kotter 2012) כמודל לשינוי ארגוני מוצלח, הבונה תחושת דחיפות; מקים קואליציה מנחה; מגדיר חזון; מתקשר את החזון על מנת להשיג מחויבות; מעצים אחרים לפעול על פי החזון; מייצר הצלחות לטווח קצר; מגבש שיפורים ולעולם לא נעצר; ולבסוף משלב שינוי בתרבות המוסדית. קוטר (Kotter 2012) עמד על כך, שכל שמונה היסודות צריכים להתקיים (או ברצף או במקביל). עסקנו עד עתה בחזון שלנו וכעת אנחנו מבקשים להתמקד בשני מרכיבים נוספים: בניית קואליציה, והטמעת השינוי.

בניית קואליציות

שינוי יכול להתרחש רק אם מספיק אנשים בתוך הארגון תומכים בו בשלב מוקדם, ובונים קואליציה רחבה שתתקיים לאורך זמן. נחוצה קבוצה מובילה של אנשי מפתח, שיכולה להשתחרר מחשיבה על המבנים קיימים ויכולה לתקשר עם בעלי העניין, לגייס תמיכה, לבנות לגיטימציה, וליצור אמון. קבוצה זו זקוקה גם לתמיכתם של כמה מחברי הצוות הבכיר של המוסד האחראים על מנהלי ביניים, אשר יסייעו בביסוס התמיכה המוסדית. בתוך האוניברסיטה, אלה המבקשים לשנות את תרבות האתיקה במחקר, עשויים להזדקק לתמיכה מוקדמת של אקדמאים בכירים הממונים על המחקר באוניברסיטה, של רשות המחקר, של ועדות האתיקה במחקר ולאחר מכן של ראשי ועדות המשמעת, קבוצות מחקר ותלמידי מחקר לתארים גבוהים. חשוב לזהות מובילי שינוי בוועדות האתיקה במחקר ובקהילה הרחבה של חוקרים ולרתום אותם למעורבות ביישום השינוי ולתמיכה גלויה בשינוי ובצורך בו. חברי הקבוצה המובילה את השינוי צריכים להיות מודעים לרצונותיהם של בעלי העניין ולהבין את משמעות השינוי עבורם. במקרים מסוימים כתוצאה מהשינוי עלולים בעלי העניין לאבד שליטה על משאבים ואילו במקרים אחרים לזכות בשליטה עליהם. יהיה זה רק הגיוני לצפות מבעלי העניין להתנגדות לשינויים, לכן קיים צורך להגיב על ההתנגדויות מוקדם ככל האפשר. חלק מחברי הנהלות גופי המחקר וועדות האתיקה עשויים לחוש, שכל שינוי, שמוצע, רומז על

תפקוד גרוע שלהם. מובילי השינוי צריכים להבהיר, כי המוסדות אינם ייחודיים בהתמודדות עם קשיים, תסכולים ובעיות בסיקור מחקרים. חשוב להדגיש עוד, שהפעילות של גופי הסיקור ורשויות המחקר עד כה נחשבת ומוערכת, וכי מטרות השינוי להמשיך לפתח את המסד שהם בנו. ואכן, השינויים, שאנו מציעים, טומנים בחובם מספר יתרונות לוועדות האתיקה ולרשויות המחקר, שמשמעותם איכות רבה יותר של הבקשות שיוגשו לוועדות, זמן רב יותר שיוקדש לפרויקטים רגישים מבחינה אתית, פחות בזבוז זמן על פעילות אדמיניסטרטיבית והקצאת יותר משאבים בני קיימא לקידום האתיקה של מחקרים בבני אדם.

הטמעת השינוי

אם אנו מעוניינים, שהשינויים ימשיכו להתקיים בתוך הארגון, עליהם להיות מוטמעים בתוך התרבות המוסדית. בעלי העניין צריכים להיות מעודכנים בהדרגה, ולהבין בסופו של דבר באיזו מידה היו השינויים אחראים לכל שיפור באפקטיביות וביעילות של התהליכים, העומדים בבסיס החשיבה והסיקור של אתיקה במחקר. במיוחד יש להדגיש בפניהם את האופן שבו השינוי הארגוני הפחית את תרבות היריבות שגילינו סביב נושא האתיקה במחקר במוסדות מסוימים (Israel et al., 2016). לכן, צריך לבצע הערכה של השינויים מעת לעת ולהעביר את הממצאים לגבי תוצאות השינוי לחוקרים, מנהלים, מינהלנים וחברי ועדות. בהינתן החשיבות הברורה של המחקר לקהילת המחקר, כל שינוי שימצא את מקומו בפרסום בכתבי עת בעלי מוניטין, ויעזור בעיצוב קהילה לאומית או בינלאומית, העוסקת בפרקטיקה של אתיקה במחקר, עשוי לזכות בלגיטימיות רבה יותר. מאוחר יותר, השינויים יטמעו להיות חלק ממהלך הדברים הטבעי בארגון, תוך השתלבות בנורמות ובערכים משותפים של קהילת המחקר. בעשותנו כך המעורבים צריכים להתעלות מעבר לחזון של קבוצה קטנה של אנשים ולהביא למצב שזו "הדרך בה אנו עושים דברים כאן". יחד עם זאת, הם צריכים להיות פתוחים לרפורמות נוספות ולהערכה תקופתית, על מנת להלחם בנטיות של ההנהגה להגיע למסקנה, כי המוסד "ביצע" רפורמה באתיקה במחקר ואין צורך יותר בהקצאת תשומת לב או משאבים לנושא.

מסקנות

אנו יודעים עד כמה חוקרי מדעי החברה מתוסכלים ממרכיבים רבים של הסדרי ועדות האתיקה במחקר. הסדרי סיקור, המבוססים על כללים מוגדרים, אשר מתמקדים באכיפה, אינם צריכים להיות מנת חלקם של מוסדות חינוך. באותם מקומות בהם קיימות תקנות ברמה לאומית, חוקרי מדעי החברה הצליחו רק במעט בעיצוב ובהשפעה על אותן ההנחיות, הקודים וההצהרות, שכמעט תמיד מבוססים על המודל הפוזיטיביסטי והביו-רפואי של מחקר. גם בהסדרים, שהתייחסו למחקר במדעי החברה, מצאנו כמה תהליכי סיקור מקומיים שלא הצליחו לתת מענה לצרכים השונים של התחום. עובדה עצובה ומפוכחת, שמעט מאד חוקרי מדעי החברה כתבו על ההנאות בעבודה מול ועדות האתיקה במחקר. אנחנו רוצים לשנות מצב זה. אנו טוענים כי קיימת אפשרות לשנות את האופן שבו המוסדות מתייחסים לאתיקה המחקרית. מוסדות צריכים לעודד חוקרים, חברי ועדות אתיקה וצוותים מקצועיים לחשוב באופן יצירתי איך להתמודד עם סוגיות אתיות משמעותיות, איתן קהילת המחקר מתמודדת. גישה, שמעודדת פרקטיקה רפלקטיבית, צריכה להניב יחסים פחות אנטגוניסטיים בין חוקרים וחברי ועדות אתיקה, להוכיח שיחסים כאלה הם בני קיימא ויכולים לנהל טוב יותר את הסיכונים המוסדיים. אנחנו רוצים להסיט את המוקד הרחק מציות רגולטורי לעבר תמיכה בהתנהגות אתית במחקר. יחד עם זאת, מהלך זה דורש שינוי באופן, שבו אנו תופסים את התפקידים של בעלי העניין השונים, שינויים בדפוסי תקשורת, פיתוח של חומרי עזר מתוחכמים בהרבה ומתן תשומת לב רבה יותר לתכניות הלימודים ולפדגוגיה, כך שדור חדש של חוקרים וחברי סגל ישאפו לשותפות ולא לקונפליקט. המשמעות היא, שיצטרך להיות שינוי ארגוני, אבל הוא יהיה שווה את המאמץ.

אחרי הכל, האם אנחנו לא שואפים לעבוד בארגונים שבהם חוקרים, מנהלים ומנהלים בכירים יתגאו בכך, שתרבות האתיקה המחקרית תומכת במחקר חדשני ומתקדם?

מקורות

- Allen, G., Israel, M. and Thomson, C. (2015) *Office for Learning and Teaching: Research Ethics Report*. (http://www.olt.gov.au/system/files/olt_report_ethics_2015.pdf)
- Allen, G., Israel, M. and Thomson, C. (2016) *Scholarship of Teaching and Learning Human Research Ethics Resource Manual*. (<http://www.ahrecs.com/previous-projects/sotl-resource-booklets>)
- Baloy, N.J.K., Sabati, S. and Glass, R.D. (eds) (2016) *Unsettling Research Ethics: A Collaborative Conference Report*. Santa Cruz, CA: UC Center for Collaborative Research for an Equitable California. https://ccrec.ucsc.edu/sites/default/files/attachments/2016.06.30%20Unsettling%20Research%20Ethics%20Report_LOW%20Res.pdf
- Bell, K. (2016) 'The more things change, the more they stay the same: TCPS2 and the institutional oversight of social science research in Canada', in W. van den Hoonaard and A. Hamilton (eds) *Ethics Rupture: Exploring Alternatives to Formal Research-Ethics Review*. Toronto: Toronto University Press, pp. 189-205.
- Beyer, R. (2011) *Transcript: Meeting 5, Session 4. Implementing Federal Standards – Ethics Issues. Presidential Commission for the Study of Bioethical Issues*. (<http://bioethics.gov/node/229>)
- Bolden, R., Petrov, G. and Gosling, J. (2009) 'Distributed Leadership in Higher Education: Rhetoric and Reality', *Educational Management Administration Leadership*, 37(2): 257-277.
- Boud, D., Keogh, R. and Walker, D. (1985) 'Promoting Reflection in Learning: a Model', in D. Boud, R. Keogh and D. Walker (eds) *Reflection, turning experience into learning*. New York: Kogan Page, pp. 18-40.
- de Jong, J.P., van Zwieten, M.C.B. and Willems, D.L. (2012) 'Ethical review from the inside: repertoires of evaluation in Research Ethics Committee meetings', *Sociology of Health & Illness*, 34(7): 1039-1052.
- Dingwall, R. (2012) 'How did we ever get into this mess? The rise of ethical regulation in the social sciences', in K. Love (ed) *Ethics in Social Research*. Bingley: Emerald, pp. 3-26.
- Dixon-Woods, M., Angell, E., Ashcroft, R.E. and Bryman, A. (2007) 'Written work: The social functions of Research Ethics Committee letters', *Social Science & Medicine*, 65(4): 792-802.
- Economic and Social Research Council (United Kingdom) (2005) *Research Ethics Framework*. Swindon: Economic and Social Research Council.
- Economic and Social Research Council (United Kingdom) (2010, revised 2012) *Framework for Research Ethics*. Swindon: Economic and Social Research Council. (http://www.esrc.ac.uk/images/framework-for-research-ethics-09-12_tcm8-4586.pdf)

- Economic and Social Research Council (United Kingdom) (2015) Framework for Research Ethics. Swindon: Economic and Social Research Council. (<http://www.esrc.ac.uk/funding/guidance-for-applicants/research-ethics/>)
- European Commission (2010) *European Textbook on Ethics in Research*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. (http://ec.europa.eu/research/swafs/pdf/pub_archive/textbook-on-ethics-report_en.pdf)
- European Commission (2013) *Ethics for Researchers: Facilitating Research Excellence in FP7*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. (http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/fp7/89888/ethics-for-researchers_en.pdf)
- Fitzgerald, M.H. and Yule, E. (2004) 'Open and Closed Committees', *Monash Bioethics Review*, 23(2): S35-S49.
- Freyd, J.J. (2011) 'Journal Vitality, Intellectual Integrity, and the Problems of McEthics', *Journal of Trauma and Dissociation*, 12(5): 475-481.
- Gillam, L. (2004) 'Secret ethics business', *Monash Bioethics Review*, 22(1): 52-62.
- Gontcharov, I. (2013) 'Methodological crisis in the social sciences: The New Brunswick Declaration as a new paradigm in research ethics governance?' *Transnational Legal Theory* 4(1): 146-156.
- Gontcharov, I. (2016) 'The eclipse of 'human subjects' and the rise of 'human participants' in research involving humans', in W. van den Hoonaard and A. Hamilton (eds) *Ethics Rupture: Exploring Alternatives to Formal Research-Ethics Review*. Toronto: Toronto University Press, pp. 248-266.
- Gosling, J., Bolden, R. and Petrov, G. (2009) 'Distributed Leadership in Higher Education: What Does It Accomplish?', *Leadership*, 5(3): 299-310.
- [Griffith University Research Ethics Manual](https://www.griffith.edu.au/research/research-services/research-ethics-integrity/human/human-research-ethics-manual) (nd) <https://www.griffith.edu.au/research/research-services/research-ethics-integrity/human/human-research-ethics-manual>
- Guerriero, I.C.Z. and Bosi, M.L.M. (2015) 'Research ethics in the dynamic of scientific field: challenges in the building of guidelines for social sciences and humanities', *Ciência & Saúde Coletiva*, 20(9): 2615-2624.
- Hammersley, M. (2009) 'Against the ethicists: On the evils of ethical regulation', *International Journal of Social Research Methodology* 12(3): 211-225.
- Hanover Research (2014) *Building a Culture of Research: Recommended Practices*. Washington DC: Hanover Research. Academy Administration Practice. (<http://www.hanoverresearch.com/media/Building-a-Culture-of-Research-Recommended-Practices.pdf>)
- Hedgecoe, A. (2016) 'Reputational Risk, Academic Freedom and Research Ethics Review', *Sociology*, 50 (3): 486-501.
- Hay, I. and Israel, M. (2005) 'A Case for Ethics (not Conformity)', in G.A. Goodwin and M.D. Schwartz (eds) *'Professing' Humanist Sociology* (5th edition). Washington DC: American Sociological Association.

- Iphofen, R. (2013) *Research Ethics in Ethnography/Anthropology*. Brussels: DG Research and Innovation, European Commission.
(http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/other/hi/ethics-guide-ethnog-anthrop_en.pdf)
- Iphofen, R. (2011) *Ethical Decision-Making in Social Research: a Practical Guide*. Houndmills: Palgrave MacMillan.
- Iphofen, R. (2016) 'Professional Research Ethics: Helping to Balance Individual and Institutional Integrity, in W. van den Hoonaard and A. Hamilton (eds) *Ethics Rupture: Exploring Alternatives to Formal Research-Ethics Review*. Toronto: Toronto University Press, pp. 391-406.
- Israel, M. (2015) *Research Ethics and Integrity for Social Scientists: Beyond Regulatory Compliance*. London: Sage.
- Israel, M. (2018) 'Ethical Imperialism? Exporting Research Ethics to the Global South', in R. Iphofen and M. Tolich (eds) *The SAGE Handbook of Qualitative Research Ethics*. London: Sage. pp.
- Israel, M. (2017) 'Research Ethics and Integrity in Socio-Legal and Legal Research', in M. McConville and W.H. Chui (eds) *Research Methods for Law* (2nd ed.). Edinburgh: Edinburgh University Press, pp. 180-204.
- Israel, M., Allen, G. and Thomson, C. (2016) 'Australian Research Ethics Governance: Plotting the Demise of the Adversarial Culture', in W. van den Hoonaard and A. Hamilton (eds) *Ethics Rupture: Exploring Alternatives to Formal Research-Ethics Review*. Toronto: Toronto University Press, pp. 285-316.
- Israel, M. and Hay, I. (2006) *Research Ethics for Social Scientists: Between Ethical Conduct and Regulatory Compliance*. London: Sage.
- Kotter, J.P. (2012) *Leading Change*. Boston, MA: Harvard Business Review Press.
- Motil, K.J., Allen, J. and Taylor, A. (2004) 'When a Research Subject Calls with a Complaint, What Will the Institutional Review Board Do?', *IRB: Ethics & Human Research* 26(1): 9-13.
- National Health and Medical Research Council, Australia (2007, updated 2013) National Statement on Ethical Conduct in Human Research.
(<http://www.nhmrc.gov.au/guidelines/publications/e72>)
- Pimple, K. (2007) *Using Case Studies in Teaching Research Ethics*.
(<https://www.nationalethicscenter.org/resources/7282/download/292.pdf>)
- Posel, D. and Ross, F.C. (2014) 'Opening up the quandaries of research ethics: Beyond the formalities of institutional ethical review', in D. Posel and F.C. Ross, (eds) *Ethical Quandaries in Social Research*. Cape Town: HSRC Press, pp. 1–26.
- Schön, D. (1983) *The reflective practitioner: How professionals think in action*. New York: Basic.
- Schrag, Z. (2009) Macquarie's Innovative Ethics Training. *Institutional Review Blog*. 17 April
(<http://www.institutionalreviewblog.com/2009/04/macquaries-innovative-ethics-training.html>)
- Schrag, Z.M. (2010) *Ethical Imperialism: Institutional Review Boards and the Social Sciences, 1965-2009*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

- Social Sciences and Humanities Research Ethics Special Working Committee (2008) SSHWC Recommendations Regarding Privacy and Confidentiality. Report for the Federal Interagency Advisory Panel on Research Ethics. (http://www.pre.ethics.gc.ca/policy-politique/initiatives/docs/SSHWC_PC_Policy_Recommendations_-_January_2008_-_EN.pdf)
- Stark, L. (2012) *Behind Closed Doors*. Chicago: University of Chicago Press.
- Tolich, M., Bathurst, R., Deckert, A., Flanagan, P., Gremillion, H. and Grimshaw, M. (2015) 'One size does not fit all: organisational diversity in New Zealand tertiary sector ethics committees', *Kōtuitui: New Zealand Journal of Social Sciences Online*, 11(1). (<http://dx.doi.org/10.1080/1177083X.2015.1035732>)
- Tolich, M. and Smith, B. (2015) *The Politicisation of Ethics Review in New Zealand*. Auckland: Dunmore Press.
- Tri-Council (Canadian Institutes of Health Research, National Science and Engineering Research Council of Canada, Social Sciences and Humanities Research Council of Canada) (2010) Tri-Council Policy Statement: Ethical Conduct for Research Involving Humans. Ottawa: Public Works and Government Services. (http://www.pre.ethics.gc.ca/pdf/eng/tcps2/TCPS_2_FINAL_Web.pdf)
- Tri-Council (Medical Research Council of Canada, National Science and Engineering Research Council of Canada, Social Sciences and Humanities Research Council of Canada) (1998) Tri-Council Policy Statement: Ethical Conduct for Research Involving Humans. Ottawa: Public Works and Government Services. (<http://www.pre.ethics.gc.ca/eng/archives/tcps-eptc/Default/>)
- Vadeboncoeur, C., Townsend, N., Foster, C. and Sheehan, M. (2016) 'Variation in university research ethics review: Reflections following an inter-university study in England', *Research Ethics* doi: 10.1177/1747016116652650, June 5.
- van den Hoonaard, W.C. (2011) *The Seduction of Ethics: Transforming the Social Sciences*. Toronto: University of Toronto Press.
- van den Hoonaard, W. and Hamilton, A. (eds) (2016) *The Ethics Rupture: Exploring Alternatives to Formal Research-Ethics Review*. Toronto: University of Toronto Press, pp. 431-432.
- von Unger, H. (2016) 'Reflexivity beyond Regulations. Teaching Research Ethics and Qualitative Methods in Germany', *Qualitative Inquiry*, 22(2): 87-98.
- Wynn, L. (2009) 'Making ethics training ethnography-friendly', *Culture Matters*, 23 April. (<https://culturematters.wordpress.com/2009/04/23/making-ethics-ethnography-friendly/>)
- Wynn, L.L., Mason, P.H. and Everett, K. (nd) *Human research ethics for the social sciences and humanities*. (http://www.mq.edu.au/ethics_training/)

ACKNOWLEDGEMENTS

Earlier versions of minor parts of this chapter were published in Israel (2015) and Israel (2017). This article is adapted and translated from a chapter published as Allen, G. and Israel, M. (in press, 2018) Moving beyond Regulatory Compliance: Building Institutional Support for Ethical Reflection in Research. In Iphofen, R. and Tolich, M. (eds) *The SAGE Handbook of Qualitative Research Ethics*. London: Sage. pp.276-288. It appears with the permission of Sage Publications.